

УДК 910.4 (091)

КОКУС В.В.

ВНЕСОК КАБІНЕТУ ВИУЧУВАННЯ ПОДІЛЛЯ У РОЗВИТОК РЕГІОНАЛЬНИХ ПРИРОДНИЧИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Постановка проблеми. Більшість дослідників вважають 20-30-ті роки ХХ ст. періодом розквіту краєзнавчих досліджень. Одним з найактивніших краєзнавчих осередків в Україні був Кабінет виучування Поділля, створений у Вінниці на громадських засадах. Завдяки його діяльності 20-ті роки ХХ ст. стали періодом справжнього ренесансу природничих досліджень на Східному Поділлі. За період з 1924 по 1929рр. Кабінетом були видані оригінальні праці, присвячені вивченню компонентів природи Поділля. Окремі природні компоненти були детально описані вперше. Частина з цих праць не втратила свого значення і зараз. Особливо вони необхідні при вирішенні питань раціонального природокористування, екологічних проблем м. Вінниці та його околиць, для підвищення професійного рівня краєзнавців та вчителів. Незважаючи на це, в працях географів цей період розвитку природничих досліджень регіону не знайшов належного відображення.

Після здобуття Україною незалежності вийшли з друку оригінальні праці українських географів [13,14,15] присвячені історії розвитку географії в Україні. Історія ж географічних досліджень окремих регіонів України, в тому числі Східного Поділля, вивчена надзвичайно слабо. Незважаючи на те, що за останні роки підвищилась зацікавленість до історії географічних досліджень території Середнього Побужжя, внеску краєзнавців Кабінету у вивчення природи краю не приділено належної уваги.

Аналіз публікацій. Історія географічних досліджень окремих регіонів України відноситься до малодосліджених тем. До початку 90-х років ХХ ст. не було жодної фундаментальної монографії, навіть популярних нарисів з історії природничих досліджень Поділля. В середині та наприкінці 90-х років ХХ ст. виходять оригінальні праці О. Шаблія, Я. Жупанського [15], В. Пащенко та ін., проведені перші конференції, присвячені історії географії в Україні [13]. Я.І. Жупанський [14], Г.І. Денисик [11] виділили та охарактеризували основні етапи розвитку географічних досліджень в Україні. Я.І. Жупанський розглянув особливості розвитку географічних досліджень в період українізації (20-ті роки ХХ ст.) [13]. Автор вважає ці роки періодом ренесансу української географії. Головними осередками географічних досліджень він вважає заклади ВУАН, науково-дослідні інститути і кафедри. Активно розвивались в цей час природничі дослідження і в регіонах. На Східному Поділлі центром краєзнавчих досліджень був Кабінет

виучування Поділля. За останні два десятиріччя його діяльність вивчали історики, бібліографи, музеєзнавці, краєзнавці. Географами цей період розвитку регіональних природничих досліджень до цього часу майже не розглядався.

До кінця 80-років не було жодної праці про краєзнавчу роботу Кабінету виучування Поділля. Лише на початку 90-х років ХХст. виходять праці Л.Р. Каросвої [18], Л.М. Шпильової [18], Л.В. Філонова [35], В.П. Воловика[5], Л.В. Баженова[2], В.С. Прокопчука[29] та інших, присвячені діяльності Вінницької філії всенародної бібліотеки України та Кабінету виучування Поділля. У 1993 році працівниками обласного краєзнавчого музею та обласної наукової бібліотеки був підготовлений науковий збірник “Подільська старовина”, в якому вперше детально проаналізовано працю Кабінету та його керівника В.Д. Отамановського з вивчення історії, культури, природи та господарства регіону [19]. В цей же час виходить монографія Л.В.Баженова [2], в якій міститься інформація про діячів краєзнавчого руху 20-х років ХХст. Історик В.С. Прокопчук охарактеризував діяльність організатора краєзнавчого руху на Східному Поділлі В.Д. Отамановського [30], а також детально зупинився на краєзнавчій праці Кабінету виучування Поділля, як головного центру наукових досліджень 20-х років ХХ ст. на Вінниччині [31]. М.І. Алещенко та В.А.Нестеренко розглянули наукову діяльність відомого подільського зоолога В.П. Храчевича [1].

Географами Поділля частково розглянута історія розвитку досліджень окремих компонентів природи регіону. Е.К.Лазаренко та Б.І. Сребродольский у монографії “Мінералогія Поділля” описали історію геолого-мінералогічного вивчення Поділля [22]. Історію розвитку метеорологічних досліджень на Вінниччині та наукову діяльність відомого кліматолога Л.Г.Данилова вивчав І.М. Півошенко [28]. Становлення та розвиток досліджень флори і фауни Поділля розглянули А.В. Гудзевич, В.С. Поліщук та О.О. Орлов. Історію вивчення Південного Бугу коротко охарактеризував Л.І. Стефанков, ґрунтів Поділля – Г.І. Ройченко. Географічні дослідження краєзнавців Кабінету виучування Поділля підсумував Г.І. Денисик [10]. В тезах регіональних історико-краєзнавчих конференцій коротко охарактеризовані основні етапи досліджень геологічної будови, корисних копалин, рельєфу, клімату, флори, фауни, ґрунтів Поділля. Г.І. Денисик, характеризуючи історію вивчення природи Середнього Побужжя, виділяє і описує період, пов’язаний з діяльністю Кабінету виучування Поділля в 20-х роках ХХ ст. [34].

Мета дослідження. На основі літературних і архівних джерел з’ясувати внесок краєзнавців Кабінету виучування Поділля у розвиток регіональних природничих досліджень, встановити причини занепаду краєзнавчого руху на початку 30-х років, з’ясувати значення наукових праць краєзнавців Кабінету для сьогодення.

Виклад основного матеріалу. Розвиток краєзнавства на теренах Правобережної України протягом тривалого часу відбувався стихійно, насамперед, завдяки зусиллям окремих вчених-ентузіастів та краєзнавців-аматорів. У зв’язку з процесом українізації, у 20-х роках ХХ ст. на Поділлі, як і в інших регіонах України, з’явилися нові можливості для розвитку краєзнавства. Цей процес, започаткований в період української національно-демократичної революції, в 1923 році отримав додатковий імпульс. Очолив його НКО УСРР, який у 20-ті роки ХХ ст. визначав не лише освітню, але й наукову та культурну політику і мав широкі повноваження.

Природничі дослідження в регіонах в 20-ті роки ХХ ст. проводили краєзнавчі

товариства, гуртки, бюро краєзнавства, кабінети з виучування природи, які об'єднували навколо себе найкращих регіональних дослідників і краєзнавців [12].

На початку 1924 року на базі Вінницької філії всенародної бібліотеки АН України розпочав роботу Кабінет виучування Поділля, який об'єднав навколо себе понад 30 відомих дослідників і краєзнавців з Вінниці, Кам'янця-Подільського, Києва та інших міст України. Першочерговим завданням Кабінету стало об'єднання зусиль як професійних вчених, так і аматорів-краєзнавців у всебічному дослідженні регіону в історичному, етнографічному, географічному, природничому та господарському аспектах [21].

Першими науковими консультантами Кабінету стали М.І. Безбородько, Л.Г. Данилов, О.О. Савостьянов, В.Д. Отамановський та інші. Керівником було призначено професора А.І. Ярошевича. Свою діяльність Кабінет виучування Поділля розгорнув у чотирьох напрямках: вивчення пам'яток старовини, мистецтва та природи, бібліотечно-бібліографічна робота, науково-освітня та методична робота. Кабінет функціонував виключно на громадських засадах, без будь-якого цільового функціонування, базуючись на ентузіазмі науковців, що входили до складу колегії наукових консультантів та директора філії [31].

В рамках комплексного дослідження теренів Східного Поділля було започатковано видання стислої “Енциклопедії Поділлязнавства”. За неповних шість років існування Кабінетом було видано 26 книг, що стосувались різних аспектів життя краю. Третина цих видань була присвячена вивченню природи Поділля. Крім того, до друку було підготовлено ще кілька цікавих праць, але за браком коштів вони так і не побачили світ [19].

На засіданні Президії Подільського губвиконкому 7 жовтня 1924 року у Вінниці був відкритий губернський відділ Української метеорологічної служби. Очолив його професор Л.Г.Данилов, який ще у 1918 році згідно з розпорядженням Подільського земства здійснював керівництво Вінницьким агрометбюро. У 1921-1925 році він також завідував службою погоди подільського відділу сільськогосподарського наукового комітету. У квітні 1924 року професор Л.Г.Данилов увійшов до колегії наукових консультантів Кабінету, одразу став одним з найактивніших його діячів. Вивчаючи клімат Поділля Л.Г.Данилов поступово знайомив з результатами своїх студій колег-науковців і зацікавлену громадськість: друкував статті у місцевій пресі, читав реферати та лекції. Підсумком копіткої праці вченого стала книга “Клімат Поділля”, видана Кабінетом як перший випуск “Енциклопедії Поділлязнавства”. На підставі дуже розрізнених даних спостережень місцевих метеорологічних станцій та за літературними джерелами Л.Г.Данилов дав загальну характеристику клімату Поділля. В роботі він хронологічно описує історію метеорологічних спостережень на Поділлі, характеризує розподіл температури, опадів, хмарності на теренах Поділля, виділяє 4 кліматичні райони губернії, показує значення прогнозу для господарських потреб [28]. Цю роботу було відзначено премією ВУКСу.

У 1925 році виходить ще одна праця Л.Г.Данилова “Хвилі погоди: новий метод синоптичного аналізу”, в якій автор виклав сутність свого методу довгострокових прогнозів погоди. Цей метод загалом зводиться до вивчення періодичності в коливаннях атмосферного тиску, які відбуваються протягом 5 і 11-13 днів. Висновки автора становлять інтерес і для сучасних метеорологів та кліматологів [27].

Активно співпрацював з Кабінетом виучування Поділля дослідник флори

Вінниччини, викладач Вінницького фармацевтичного технікуму О.О. Савостьянов, якому належить понад 20 наукових праць [6]. Потяг до досліджень, наукові інтереси О.О.Савостьянова задовільнялися виконанням замовлень Подільського губвиконкому. Для цього відомства ним були підготовлені такі матеріали: "Нарис рослинності Подільської губернії", "Природно-історичний нарис Подільської губернії", "Забута сторінка з історії природничих досліджень на Поділлі" та інші, які так і не були опубліковані. Професор О.О. Савостьянов систематично звітував про свою роботу перед широкою громадськістю, проводив прилюдні лекції та доповіді.

У 1925 році в рамках "Енциклопедії Поділлєзнавства" була опублікована праця О.О. Савостьянова "Дика рослинність Поділля". В цій невеликій за об'ємом книзі автор дав загальну характеристику природних умов краю, описав основні типи рослинності, провів ботанічне районування Поділля, показав значення дикої рослинності в житті людини. О.О. Савостьянов підкреслює, що флора Поділля має значно більше схожих рис із флорою Західної Європи, ніж Лівобережної України. В останньому розділі автор наголошує на необхідності охорони рослинності Поділля, особливо букових лісів і береки. До роботи додається схематична карта рослинності Поділля, на якій позначено межі рідкісних рослин [32].

О.О. Савостьянов заклав перші експериментальні ділянки для детального вивчення рослинності в околицях Вінниці (між с. Сабарів і Вінницею) та зробив їх детальний опис [34].

Вивченням флори Вінниччини займався й науковий консультант Кабінету М.П. Білозір. На основі польових досліджень ним був складений список диких та культурних рослин, зокрема рідкісних, який містив до 1000 родів (із зазначенням часу і місця їх збору). У статті "Рослини Мало-Кутищанського лісу Вінницької округи" М.П. Білозір наводить народні та латинські назви 330 рослин околиць Вінниці, а також їх лікувальне та господарське значення. У 1929 році Кабінет планував видати його монографію "Флора Надбожжя" [26].

На початку 1925 року у Вінниці з ініціативи Кабінету виучування Поділля був створений перший показово-дослідний сад Подільської флори. На площі понад 1300 квадратних метрів було висаджено більше 300 представників Подільської суходільної та водно-болотної рослинності. Для водно-болотної рослинності коштом Губвиконкому був збудований спеціальний басейн на 15.000 відер. Це була перша спроба зібрати найтиповіших представників місцевої флори. Сад мав стати основою для створення в майбутньому у Вінниці справжнього ботанічного саду [24].

Великий вплив на подальший розвиток краєзнавчих досліджень Поділля й України мала перша Всеукраїнська краєзнавча конференція, що відбулася в Харкові з 28 по 31 травня 1925 року. Вінницьке бюро секції наукових робітників прийняло рішення про делегування на першу Всеукраїнську краєзнавчу конференцію В.Д. Отамановського та О.О. Савостьянова [31].

Після повернення з конференції В.Д. Отамановський почав впроваджувати рішення конференції в життя. Ним була розгорнута робота з формування мережі краєзнавчих осередків на Вінниччині, науково-методологічному забезпеченню їх функціонування. При сприянні Кабінету виучування Поділля в 1925 році було засновано Вінницьке округове краєзнавче товариство, у 1926 р. – Комісію для вивчення Вінниці та її околиць, у 1927р. – Тульчинське краєзнавче товариство. В середині 20-х рр.ХХ ст. великі краєзнавчі осередки утворилися в Немирові, Іллінцях, Дашеві, Липовцях, Жмеринці, Тиврові, Калинівці, Могилів-

Подільському [18]. Під керівництвом В.Д. Отамановського був підготовлений статут краєзнавчих товариств, орієнтовний план роботи, програма збору матеріалів про край, рекомендований список літератури про Поділля, видавались інформаційні бюлетені дослідно-краєзнавчої праці на Поділлі, які узагальнювали й поширювали досвід краєзнавчої роботи в регіоні [29].

При Вінницькій філії Всенародної бібліотеки України протягом 1925-1926 років функціонував пункт для астрономічних спостережень. У розпорядженні філії був для цього телескоп. За два роки існування пункт відвідало кілька тисяч осіб. Тут систематично читались лекції, проводились бесіди про будову Всесвіту, космічний простір. Пункт був закритий у зв'язку із від'їздом з Вінниці співробітника філії, астронома В.В. Пфейфера [19].

Значна увага приділялась Кабінетом географічним проблемам охорони природи. У 1925 р. у Вінниці відбулося засідання спеціальної комісії, якою були розроблені заходи на виконання постанови губвиконкому “Про охорону пам'ятників революційного минулого, давнини, культури та природи”. Було взято від охорону дерево береку, яка є типовим подільським видом. Для цього комісія постановила взяти на облік у кожному лісництві всі наявні берекові дерева, заборонити їх вирубки, організувати при одній із науково-дослідних установ спеціальний розсадник береки. Під охорону було взято також й невелику смугу букових лісів в Сатанівському лісництві. Для цього було вирішено забезпечити Сатанівське лісництво висококваліфікованим технічним персоналом, нищити лісові породи, що витісняють бук, створити спеціальні букові розсадники. Комісія постановила вжити заходів для охорони унікальних пам'яток природи – Подільських товтр.

Потреби вивчення корисних копалин для господарського використання викликали розвиток геологічних досліджень. Відомий геолог М.І.Безбородько протягом 1922-1923 років провів детальну геологічну розвідку корисних копалин Гайсинського та Тульчинського округів, серед яких були каолін, мармуроподібний вапняк, марганцеві руди, графіт, торф, ортіт та ін. У жовтні 1924 року розвідку М.І.Безбородька “Корисні копалини Тульчинського та Гайсинського округів Подільської губернії” було відзначено в Харкові премією ВУКСу. За дорученням Губернської планової комісії у 1924 р. ним була складена карта корисних копалин Поділля. Дослідження М.І.Безбородька про природні багатства Поділля мали велике значення для розвитку промисловості регіону.

3 квітня 1924 р. М.І. Безбородько член колегії наукових консультантів Кабінету виучування Поділля. З середини 20-х років ХХ ст. М.І. Безбородько вивчає геологічну будову околиць Вінниці. Він виявив і дослідив тут серію докембрійських порід (гранат-біотитових мігматитів), яку назвав “вінницити” [34]. Досліджуючи амфіболо-плагіоклазові гнейси в басейні р. Соб, він виділив і описав кристалічну породу, що пізніше (в 30-х роках) отримала назву “собіт” [34]. У 1925 році ним була підготовлена до друку праця “Геологія та мінеральні багатства Поділля” в рамках “Енциклопедії Поділлєзнавства”, але вона так і не була надрукована.

Геолог Р.Р. Виржиківський в 20-ті роки ХХст. проживав у Вінниці, був активним членом Кабінету, співпрацював з геологічним комітетом і установами ВУАН. Оригінальні результати досліджень вченого в галузі неотектоніки і геоморфології. У 1923 році він вивчав тераси Дністра і виділив в районі Могилів-Подільського шість терас, відмітив карстові явища Придністров'я, разом з

М. Соколовим описав рельєф Вінниччини. У 1926 році Р.Р.Виржиківський вперше виділив у Придністров'ї нову гряди сарматських рифових вапняків. В подальшому ця гряда була названа Мурафськими товтрами і виділена в окремий фізико-географічний (природний) район [34].

Особливо багато Р.Р. Виржиківський зробив для дослідження геології, мінеральних ресурсів та гідрогеологічних особливостей Поділля. Він вперше склав трьохверстну геологічну карту Поділля. Значним був його внесок у вивчення стратиграфічного розрізу Поділля. Ним відкрито поклади палеогенового віку, виділена нова стратиграфічна структура – подільський ярус (середній міоцен), відкрита середньосарматська гряда, що протяглася від Кишинєва до Летичева [38].

У 1926 році актив Кабінету створив плакат “Опис Вінницької округи”, високо поцінований громадськістю. У 17-ти пунктах цієї праці стисло і схематично міститься інформація про географічне положення, рельєф, клімат, водні ресурси, корисні копалини, рослинний і тваринний світ, ландшафти Вінниччини. Над плакатом працювали О.О.Савостьянов, Л.О.Тимошенко, Л.Г. Данилов, О.О. Чередніков, І.С. Любомудров та І.О. Озерянський, цей редакційний колектив очолювали В.Д. Отамановський та Ф.М. Самутин. “*Треба вітати видання плакату “Опис Вінницької округи” як перший на Україні прояв справжнього краєзнавства*”, – відмічав у рецензії член УКК К.Дубняк [31].

Серед цікавих досліджень, що проводили члени Кабінету були і спостереження за Південним Бугом. Розвиток водного господарства України викликав піднесення й гідрологічних досліджень. До середини 20-х років ХХ ст. жодна з праць, пов'язана з дослідженням Південного Бугу, практичного значення не мала. Результатом досліджень Кабінету стала оригінальна праця інженера О.К. Бирулі “Ріка Бог та її сточище”, що вийшла у Вінниці у 1928 р. Робота базується переважно на даних, складених Бузькою гідрологічною станцією за 1914-1924 роки та деяких інших гідрографічних і гідрологічних матеріалах зібраних автором. У цій невеликій за об'ємом праці вперше зібрано матеріал про Південний Буг та його басейн, дана детальна характеристика окремих компонентів природи, описано господарське освоєння, несприятливі процеси, особливо в межах сучасної території Вінницької області [34]. Автором складено повздовжні та поперечні профілі Південного Бугу та його приток на окремих ділянках, побудовані графіки витрат води. В книзі були зроблені розрахунки енергетичних ресурсів ріки, що мало важливе значення для розвитку гідроенергетики краю. Ця оригінальна праця не втратила свого значення і зараз. Інженер О.К. Бируля успішно працював в декількох напрямках. Йому належать також праці з географії, геології та історії [10].

Кабінет виучування Поділля планував наприкінці 20-х років утворити у Вінниці Подільську лісову дослідну станцію. На думку членів Кабінету Вінниця була на Поділлі найбільш сприятливим місцем для утворення такої станції, так як тут наявні типові подільські види дерев та достатньо наукових установ, які б могли співпрацювати зі станцією.

До вивчення природи регіону Кабінет виучування Поділля залучав не лише окремих вчених, але й численні наукові установи. На запрошення Кабінету в липні 1929 року до Вінниці прибула комісія лісознавців на чолі з професором Київського сільськогосподарського інституту Д.Шевчуком. З 15 липня до 15 листопада комісія провела експедиційне обслідування лісів Вінниччини. За

результатами згаданої експедиції планувалося випустити монографічний опис “Ліси Вінницької округи”(1930) з додатком карти лісів Вінниччини та численних ілюстрацій [26].

В липні 1929 року на запрошення Кабінету виучування Поділля і Вінницького окрвиконкому до Вінниці прибула експедиція Дніпрянської біологічної станції під керівництвом відомого іхтіолога Д.О.Белінга. Експедиція протягом двох місяців досліджувала головні притоки Південного Бугу: Рів, Згар, Десну, Соб, Сниводу, Постолову та ряд ставків, на цих притоках. Вивчаючи річки та ставки Вінниччини, вчені Дніпрянської біологічної станції особливу увагу звертали на загальний характер цих водойм, розмір, глибину, течії, характер ґрунтів, хімічні властивості води, становище гідротехнічних споруд, видовий склад рослинності, ступінь заболочуваності водойм. Тваринний світ вивчали з якісного і кількісного боку, окремо досліджували зоо- і фітопланктон [26]. Дослідження водойм було зумовлено необхідністю розвитку рибного господарства Вінницької округи. Професор Д.О. Белінг планував зібрати колекцію тваринного світу водойм та створити рибознавчий музей Вінницької округи [25].

Кабінет виучування Поділля планував створити у Вінниці природничо-господарський музей. До його складу повинні були увійти: “музей ґрунтів”, який утворив в 1927 р. професор В.І. Крокос, рибознавчий музей, який мав утворити у 1929 р. професор Д.О. Белінг та гербарій, що охоплював би найтипівіших представників подільської флори. За задумом В.Д. Отамановського музей повинен був сприяти реконструкції народного господарства краю.

В.Д. Отамановський докладав зусиль для удосконалення організаційної структури Кабінету, маючи надію згодом перетворити його на науково-дослідний інститут вивчення краю, який би діяв в структурі ВУАН. До його складу повинні були входити лабораторії, музеї, видавництва, наукова бібліотека, ботанічний сад, метеорологічна станція [27].

В червні 1929 року Президія ВУАН, схваливши досягнення Вінницької філії ВБУ та Кабінету виучування Поділля, згідно п'ятирічного плану науково-дослідної роботи ВУАН вирішила реорганізувати ці установи в науково-дослідний інститут вивчення Поділля в системі Академії наук. В липні цього ж року Президія ВУАН доручила В.Д. Отамановському розробити програму утворення подібних краєзнавчих кабінетів в інших регіонах України [26].

Подільське краєзнавство одним із перших в Україні зазнало непоправних втрат під час політичних репресій кінця 20-х–30-х років ХХ століття. Демократичний за своїм характером, формами та методами краєзнавчий рух вже не вписувався в структуру командно-адміністративної системи, що активно формувалася. Саме тому, звинувачені в націоналізмі, ідеалізації патріархальщини, зв'язку з міфічними контрреволюційними організаціями краєзнавчі осередки були розпущені, а найактивніші діячі, звинувачені в українському буржуазному націоналізмі, стали жертвами тоталітарного режиму.

24 серпня 1929р. був заарештований і безпідставно притягнутий до судової відповідальності у справі так званої “Спілки визволення України” керівник філії В.Д. Отамановський. Вченого звинувачували в націоналізмі, в тодішньому реакційному розумінні й конкретно в організації Вінницького відділення СВУ, хоча жодного члена організації в місті так і не виявили. Його засудили на п'ять років таборів суворого режиму. Відбувши ув'язнення, він був повторно

засуджений у липні 1934 р. на десять років [6].

Після арешту 1929 року В.Д. Отамановського Кабінет був закритий і розформований, почалася чистка фондів Вінницької філії від “контрреволюційної літератури”, що призвело до згорання її краєзнавчої роботи. Припинили діяльність і були розформовані краєзнавчі товариства в Тульчині, Могилів-Подільському та інших регіонах Поділля.

На початку 30-х років XX ст. виходять окремі праці колишніх членів Кабінету виучування Поділля. Серед них роботи О.К. Бирулі “Геологія та гідрогеологія Поділля”(1930), О.О. Савостьянова “Ботанічні екскурсії в околицях Вінниці(1933), Р.Р. Виржиківського “Гідрогеологія”(1932) та ряд інших.

В середині 30-х років XX ст. значну частину дослідників і краєзнавців Кабінету було репресовано. Жертвами сталінських репресій стали М.І. Безбородько, Р.Р. Виржиківський, О.В. Красівський, В.П. Храневич, А.І. Ярошевич, О.О. Чередніков та ряд інших. Доля деяких з них досі невідома.

Висновки. В 20-х – на початку 30-х років XX ст. галузеві науки в Україні зазнали справжнього ренесансу. В регіонах детальні природничі дослідження проводили численні краєзнавчі товариства та Кабінети виучування територій. На Східному Поділлі дослідники природи і краєзнавці гуртувалися навколо Кабінету виучування Поділля, що був утворений на базі Вінницької філії всенародної бібліотеки України відомим краєзнавцем В.Д. Отамановським. Кабінету виучування Поділля відводилася роль координаційного центру науково-дослідної роботи цілого ряду місцевих установ і притягнення найширших верств громадянства, поширення мережі краєзнавчих товариств та керівництва їхньою роботою.

Потреби вивчення природних умов і ресурсів для господарського використання викликали розвиток географічних досліджень на науковій основі. Дослідженнями природи займалися Л.Г. Данилов, О.К. Бируля, О.О. Савостьянов, В.П. Храневич, Р.Р. Виржиківський, М.І. Безбородько, С.І. Городецький та багато інших. В рамках “Енциклопедії Поділлєзнавства” ними було опубліковано ряд цікавих праць, в яких детально описано геологічну будову, рельєф, клімат, водні ресурси, рослинний і тваринний світ Східного Поділля. Частина з цих праць не втратила свого наукового і пізнавального значення і тепер. Шість видань Кабінету було відзначено преміями Всеукраїнської комісії з преміювання наукових праць при Укрнауці Наркомату освіти.

Після арешту у серпні 1929 року керівника філії В.Д. Отамановського Кабінет припинив свою діяльність. В середині 30-х років значну частину науковців Кабінету було репресовано. Краєзнавчий рух на Поділлі зазнав непоправних втрат.

На кілька десятиріч на Поділлі було перервано процес інституалізації наукового географічного краєзнавства. Краєзнавча робота ледве жевріла в музеях, навчальних закладах та будинках культури. Лише з початку 60-х років XX ст. відбулися відродження і подальший інтенсивний розвиток краєзнавства. У цей час в Україні почали відроджуватися місцеві краєзнавчі осередки.

1. Алещенко М.І., Нестеренко В.А. Професор В.П. Храневич – відомий вчений-зоолог Поділля // Освіта, наука і культура на Поділлі: 36. наук. праць. – Кам’янець-Подільський: Оіюм, 2003. – т.3. – с. 190-196. 2. Баженов Л.В. Поділля в працях дослідників і краєзнавців XIX-XX ст. – Кам’янець-Подільський. – 1993. – 470 с. 3. Бируля О. Ріка Бог та її сточище: Матеріали до гідрології ріки та використання її енергії. – Вінниця. – 1928. – 95 с. 4. Вінниця, її околиці та

Вінницька округа: Провідник екскурсанта, приїжджого та краєзнавця. – ч.1 .Культура та природа. – Вінниця. – 1927. – 34 с. **5.** Воловик В.П., Григорчук П.С. Отамановський В.Д. – видатний історик України, організатор краєзнавчої роботи на Поділлі // Наукові записки Вінницького держ. пед ун-ту. – Сер. Історія. – Вип. 4. – Вінниця. – 2002. – с. 115-122. **6.** Гальчак С.Д. Краєзнавство Східного Поділля. – Вінниця: Книга-Вега, 2005. – 144 с. **7.** Городецький С.І. Сільське господарство Поділля перед світовою війною. – Вінниця: Б.В., 1929. – 114 с. **8.** Данилов Л.Г. Клімат Поділля. – Вінниця, 1924. – 48 с. **9.** Данилов Л.Г. Хвилі погоди: новий метод синоптичного аналізу. – К.: Укрмет, 1925. – 212 с. **10.** Денисик Г.І. Процес становлення географічного Поділлязнавства // Тези доповідей XIII Вінницької обласної історико-краєзнавчої конференції. – Вінниця, 1994. – с. 71-72. **11.** Денисик Г.І. Основні етапи розвитку географії в Україні // Географія та основи економіки в школі. – 1998. – №1. – с. 6-9. **12.** Денисик Г.І. Природнича географія Поділля. – Вінниця: ЕкоБізнесЦентр, 1998. – 184 с. **13.** Жупанський Я.І. Українізація і ренесанс української географії // Історія української географії і картографії. – Тернопіль. – 1995. – с. 72-75. **14.** Жупанський Я.І. Головні етапи розвитку географії в Україні // Тези доповідей VII з'їзду Українського географічного товариства. – К. – 1995. – с. 10-11. **15.** Жупанський Я.І. Історія географії в Україні. – Львів: Світ, 1997. – с. 126-129. **16.** Звідомлення Вінницької філії Всенародної бібліотеки та Кабінету вивчення Поділля з 1 жовтня 1925 р. до 1 жовтня 1926 р. – Вінниця, 1926. – 5 с. **17.** Звідомлення Вінницької філії Всенародної бібліотеки України та Кабінету вивчення Поділля з 01.10.1926р. до 01.10.1927р.: Ювілейне підсумування досягнень з нагоди 10-ї річниці Жовтневої революції. – Вінниця, 1927. – 8 с. **18.** Кароєва Л.Р. Краєзнавча діяльність Кабінету вивчення Поділля в 1920-ті роки // VI республік. наук. конф. з історичн. краєзнавства. – К. – 1989. – с. 42-43. **19.** Кароєва Л.Р., Шпильова Л.Н. Валентин Дмитрович Отамановський // Подільська старовина. Науковий збірник на пошану вченого і краєзнавця В.Д. Отамановського. – Вінниця, 1993. – с. 6-13. **20.** Клімат Вінниці. / За ред. І.М. Півошенка. – Вінниця: Антекс-УЛТД, 1995. – 224 с. **21.** Кот С.І. Чесні свої не зрадив (В.Д.Отамановський) // Репресоване краєзнавство (20-30-ті роки). – К.: Рідний край, 1992. – с. 133-142. **22.** Лазаренко Є.К., Сребродольський Б.І. Мінералогія Поділля. – Львів: Вид-во Львівського ун-ту, 1969. – с. 8-10. **23.** Отамановський В.Д. Охорона пам'яток природи Поділля // Червоний край. – 1925. – 28 січня. **24.** Отамановський В.Д. Про утворення першого показово-дослідного саду подільської флори у м. Вінниці // Червоний край. – 1925. – 14 березня. **25.** Отамановський В.Д. Праця та стан Вінницької філії Всенародної бібліотеки України та Кабінету вивчення Поділля на 1 травня 1929р. // Вісті ВУАН. – 1929. – №5\6. – с. 126-130. **26.** Отамановський В.Д. Про потребу утворення кабінетів вивчення територій у культурно-економічних осередках УРСР міжокружного (краєвого) значення // Вісті ВУАН. – 1929. – №7-8. – с. 31-35. **27.** Петрикова В.Г. Роль В.Д. Отамановського в організації краєзнавчих студій на Поділлі // Тези допов. XIII Вінницької обл. історико-краєзнавч. конф. – Вінниця, 1994. – с. 71-72. **28.** Півошенко І.М. Клімат Вінницької області. – Вінниця, 1997. – 240 с. **29.** Прокопчук В.С. Краєзнавство на Поділлі: Історія і сучасність. – К.: Рідний край, 1995. – 203 с. **30.** Прокопчук В.С. Творець кабінету вивчення Поділля // Наук. праці Кам'янець-Подільського держ. пед. ун-ту: Історичні науки. – Кам'янець-Подільський: Оіюм, 2003. – т.11. – с. 262-269. **31.** Прокопчук В.С. Під егідою Українського комітету краєзнавства. – Кам'янець-Подільський: Абетка-НОВА, 2004. – 312 с. **32.** Савостьянов О.О. Дика рослинність Поділля. – Вінниця. – 1925. – 71 с. **33.** Савчук В.О. Краєзнавчий рух 20-30-х років ХХ ст.: нове бачення проблеми // Історія України. Маловідомі імена, події, факти. – Випуск 20-21. – К. – 2002. – с. 26-29. **34.** Середнє Побужжя / За ред. Г.І. Денисика. – Вінниця: Гіпаніс, 2002. – 280 с. **35.** Філонов Л. Краєзнавець Отамановський В.Д. // Вітчизна. – 1990. – №11. – с. 191-192. **36.** Храчевич В.П. Нарис фавни Поділля. Ч. 1: Ссавці та птахи. – Вінниця, 1925. – 128 с. **37.** Храчевич В.П. Минуле фавни Поділля: Шкіц. з доби 12-19 ст. – Вінниця. – 1926. – 20 с. **38.** Черевичний Г.С. Професор Р.Р. Виржиківський – дослідник геології і мінеральних ресурсів Поділля // Духовні витoki Поділля: творці історії краю. Ч. I. Мат. міжнар. наук.-практ. конф. – Хмельницький. – 1994. – с. 51-52.

In the article the contribution of regional specialists of the Cabinet on studying of Podilla into development of the region nature in 20th of XX century is considered. Value of works of Vinnytsia branch of National library of Ukraine for development of study of local lore on Podillya is determined. In the article the works of the members of the Cabine in which the basic components of nature of Podillya were described are analyzed: climate, relief, waters, soil, plant and also their value for development of the economy of the territory is found out. The reasons of decline of study of local lore movement in the 30th of XX century are established.